

УДК 911.375.5 (477.63)

Шульга В. П.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ

Розглядаються сучасні підходи до стратегічного планування розвитку екотуризму на регіональному та локальному рівнях. Пропонується концепція стратегічного планування екотуризму на території Сумської області.

Ключові слова: стратегічне планування, екотуризм, Сумська область.

Рассматриваются современные подходы к стратегическому планированию развития экотуризма на региональном и локальном уровнях. Предлагается концепция стратегического планирования экотуризма на территории Сумской области.

Ключевые слова: стратегическое планирование, экотуризм, Сумская область.

The new approaches to strategic planning of ecotourism development on the regional and local levels are considered. A concept of strategic planning ecotourism in the Sumy region is provided.

Key words: strategic planning, ecotourism, Sumy region.

Постановка проблеми. Сучасний туризм з його тенденціями і характеристиками не може розвиватись без урахування особливостей навколишнього середовища, адже останнє є основним компонентом, що забезпечує економічну ефективність туристичної діяльності. Екологічна сталість, як провідний сучасний принцип сталого туризму, забезпечує тип розвитку, сумісний з підтриманням найважливіших екологічних процесів і біологічного розмаїття. Як результат – збереження ресурсів, зростання популярності туристичних центрів і подолання цілої низки соціально-економічних проблем.

Незначний український досвід розвитку екологічного туризму без системного планування показав, що це неминуче призводить до неконтрольованого збільшення антропогенного навантаження на екосистеми, а отже – до змін у видовому складі рослинного та тваринного світу, забруднення та спотворення ландшафтів. Подібний сценарій обов'язково супроводжується ігноруванням інтересів місцевих громад. Саме тому, стратегічне планування нині варто розглядати як інструмент забезпечення сталого розвитку екологічного туризму у контекстах регіональної політики та політики охорони довкілля.

Аналіз досліджень та публікацій. Численні наукові доробки розглядають проблеми управління екологічним туризмом з позицій

основних функцій менеджменту. Зокрема, їм присвячені роботи Я. Олійника, О. Любіцевої, О. Дмитрука, В. Кекушева, О. Кузьменка, Ю. Мазурова. Отже, у науковій літературі виділяють два основні підходи до застосування принципів стратегічного планування екотуризму [1]. Перший – класичний, пов'язаний з формалізованою системою стратегічного планування, акцентує на потенційні вигоди від розвитку екотуризму, пошуку шляхів подолання можливих перешкод і негативних наслідків.

Другий підхід традиційно пов'язується з категорією «баланс» між активізацією екотуристичної діяльності та стримуванням її надмірного розвитку, встановленням цілої низки бар'єрів для надмірної експлуатації ресурсів [2]. Цей підхід враховує необхідність інтеграції екотуризму до інших форм економічного та соціального розвитку, що, в свою чергу, вимагає активнішої участі громадськості в плануванні й управлінні процесами, ніж має місце в традиційних системах планування.

Мета статті – дослідити й обґрунтувати оптимальний підхід до стратегічного планування розвитку екологічного туризму в Сумській області.

Виклад основного матеріалу. Численні геотуристичні дослідження показують нині, що Сумська область, як адміністративна одиниця, знаходиться стосовно розвитку туризму на стадії розвідки, що характеризується нерозвиненістю спеціалізованої інфраструктури, інвестиційною непривабливістю, слабкою транспортною доступністю основних атракцій, незначним турпотокі, відповідно, надходженнями від туризму. У Рекомендаціях ЮНВТО щодо розвитку екотуризму зазначається, що за наявності в таких регіонах значного природно-рекреаційного потенціалу, варто застосувати для них стратегію залучення, тобто шукати шляхи використання ресурсів у рекреаційній діяльності без шкоди для природного середовища та максимально зацікавлювати місцеве населення у проведенні туристичної діяльності [3]. Це, у свою чергу, стимулює підприємницькі ініціативи, активізує ринкові механізми, спричиняє первісне зростання туристичного потоку та змушує органи місцевої влади зайнятись правовим врегулюванням питання. Тільки за таких умов регіон може перейти до наступної стадії – розвитку, ознаками якої є високі темпи зростання кількості туристичних відвідувань і приток інвестицій у розбудову інфраструктури туризму.

Найбільш розповсюдженим підходом до планування розвитку екотуризму в світі є планування в інтересах окремих природоохоронних територій різних типів, інтегроване до системи регіонального та національного планування (рис. 1). Зважаючи на ту роль і значення, що посідають природні території у реалізації національних, регіональних і місцевих завдань у частині забезпечення сталого розвитку, надзвичайно важливим є розуміння того, що планування для окремих природоохоронних територій повинне відбуватись виключно в рамках планування на різних ієрархічних рівнях. Таким чином, мова повинна йти

про національну та регіональну системи планування, а також планування в інтересах кожної конкретної природоохоронної території.

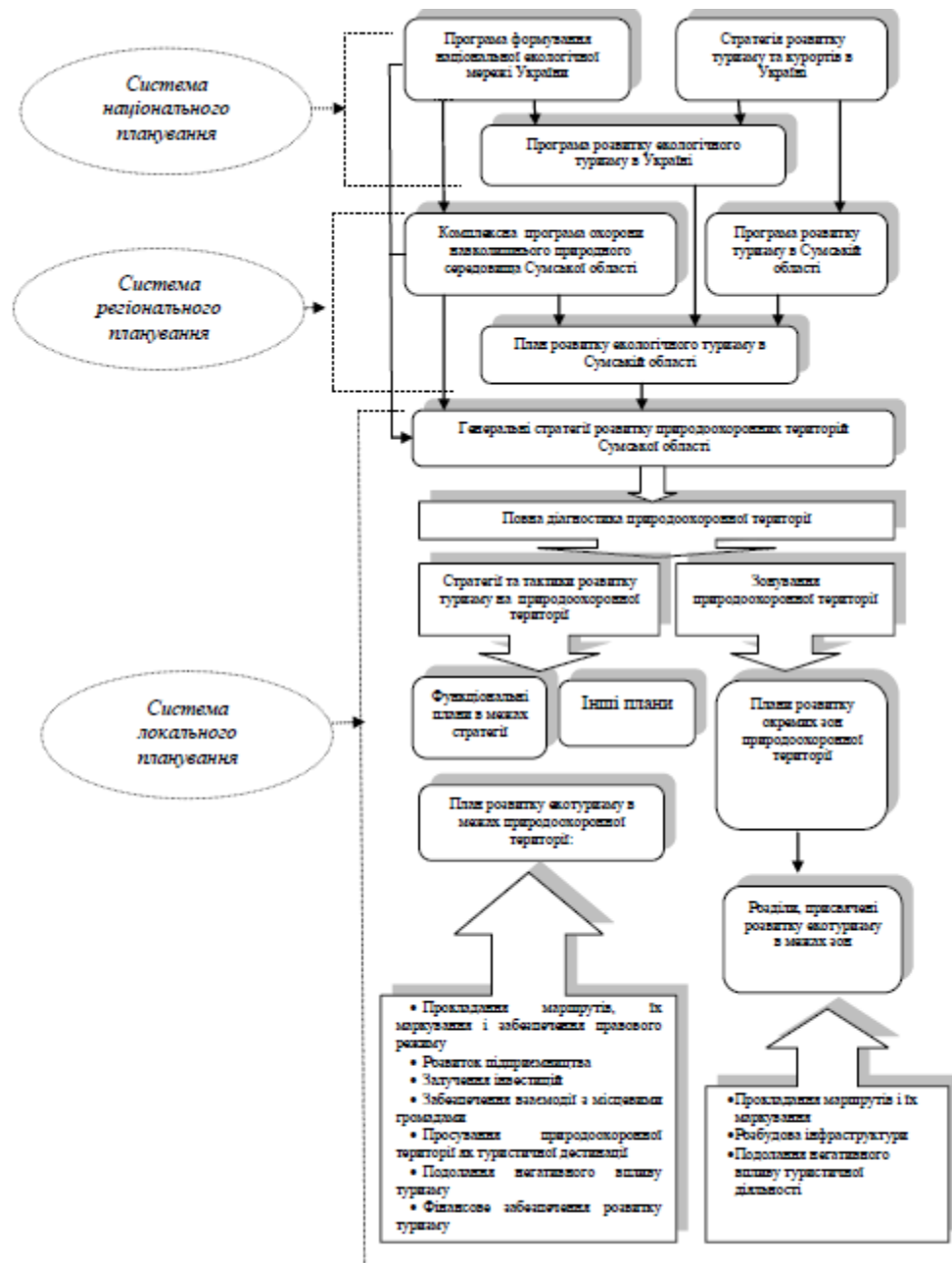

Рис. 1. Система стратегічного планування розвитку екотуризму в Сумській області

До кожної з названих систем необхідно включити програмні (планові) документи різних видів. Так, надзвичайно важливим є те, щоб плани розвитку природоохоронної території (американські фахівці називають їх «плани консервації» [4]) розроблялись у контексті національної та регіональних стратегій охорони довкілля та розвитку туризму, відповідних програмних документів.

Основним документом місцевого рівня виступає Генеральна стратегія розвитку природоохоронної території – документ, у якому на базі

аналізу поточної ситуації та стану ресурсів встановлюється загальна мета та завдання; наводиться схема зонування, мета для кожної з виділених зон; загальні та зональні стратегії; програма заходів з реалізації стратегій.

Розвиток екотуризму в подібному документі може виділятися як окрема стратегія, пріоритет для всієї території в цілому або ж, залежно від ресурсів, для її окремих зон, виділених для відвідування туристів. Вивчення досвіду складання подібних документів у Європі та США свідчить, що Генеральна стратегія – документ, орієнтований на керівництво, складається на термін до п'яти років або довше, а на його основі формуються докладніші плани [5].

Плани консервації території – різновид планових документів, що створюються заради уточнення деяких стратегій і тактик розвитку природоохоронної території, а також з метою концентрації фінансових ресурсів на різних видах природоохоронної діяльності. Саме різновидом планів консервації і виступають плани розвитку екотуризму – специфічні інструменти, в яких синтезовано та представлено бачення всіх сторін, прямо зацікавлених у цьому процесі. Тому, задля досягнення максимального ефекту від процесу планування важливо, щоб у створенні планів брали участь не тільки співробітники природоохоронних територій, а і місцеві підприємці (стейкхолдери), представники місцевої влади та територіальних громад, органів управління туризмом, громадських організацій, науковці – тобто всі сторони, що братимуть участь у реалізації запланованих заходів.

Таким чином, Генеральна стратегія визначає туризм пріоритетним видом діяльності в межах природоохоронної території, зонує її та виділяє ті зони, що використовуватимуться з туристичною метою. А стратегічний план розвитку екотуризму конкретизує шляхи та дозволяє чітко розподілити фінансові та людські ресурси.

На відміну від інших, план розвитку екотуризму обов'язково повинен відображати у своїй структурі кілька аспектів. Насамперед, у ньому чітко визначаються частини територій регіону та природоохоронних територій, доступні для туризму.

Розвиток екологічного туризму в Сумській області повинен відбуватись виходячи з концепції «ядро-периферія». У якості ядра управління безумовно виступатимуть базові об'єкти ПЗФ, серед завдань яких у тому числі – розвиток туристичної діяльності та популяризація екологічних знань. Саме вони і зумовлюватимуть екотуристичну діяльність на решті території туристично-рекреаційних областей. Таким чином, пропонується зустрічна концепція планування, за якої на рівні області визначаються основні стратегії, забезпечується необхідна правова база, розробляється базова сітка екотуристичних маршрутів, плануються освітні заходи та заходи з популяризації регіону, формується система екологічного моніторингу й аудиту, а на рівні конкретного об'єкту ПЗФ (національного або ландшафтного парку) готуються проекти розбудови

інфраструктури та облаштування маршрутів, реалізуються конкретні природоохоронні, освітні та маркетингові заходи.

Не зважаючи на значний потенціал розвитку екотуризму та наявність ядер такого розвитку у вигляді базових об'єктів ПЗФ, території Сумської області знаходяться на різних стадіях готовності до процесу залучення до екотуристичної діяльності. Це означає, насамперед, різницю стратегічних цілей для цих територій. Так, Шосткінська туристично-рекреаційна екосистема з ядром розвитку екотуризму в Деснянсько-Старогутському НПП має найвищий рівень готовності, характеризується певними здобутками в цьому напрямі та може стати пілотним проектом. Її стратегія – це подальша розбудова інфраструктури, облаштування наявних і залучення до новостворених маршрутів в якості об'єкту показу, підвищення ефективності роботи з місцевими громадами, а найголовніше – активізація маркетингової діяльності, спрямованої на інформування потенційних відвідувачів про туристичні можливості об'єктів і території в цілому.

Не зважаючи на значний потенціал ресурсів, недостатній рівень правового захисту не дозволяє Глухівсько-Сумській екосистемі розвивати екологічний туризм у тому ж обсязі, що і Шосткінська. Іншими словами, в регіоні відсутнє ядро розвитку, що унеможлиблює повноцінне розгортання процесу, забезпечення єдиного підходу до управління тощо. Екологічний туризм тут може розвиватись нині тільки у вигляді формування окремих маршрутів, до яких би входили об'єкти з різним статусом і рівнем захищеності. Відповідно, рекомендованою стратегією є стратегія поліцентричного розвитку з подальшим пошуком шляхів зміни заповідних режимів для об'єктів, що можуть виступати в якості ядра, створення сітки маршрутів, їх маркування.

Високий нереалізований потенціал за майже повної неготовності та «нерозкрученості» території в туристичному сенсі має Охтирсько-Котелевська екосистема. Проте, будь-яким діям щодо залучення території до екотуристичного процесу повинне передувати завершення землевпорядкування території Гетьманського НПП, без чого неможливо виділення ділянок для розвитку інфраструктури, прокладання маршрутів тощо. Тільки після встановлення меж основних зон НПП можна говорити про прокладання екологічних стежок, їх облаштування, запуск інфраструктурних проектів.

Надзвичайно перспективною для розбудови екотуризму екосистемою є Роменсько-Конотопська, ядром якої стане майбутній Сеймський НПП, створений на основі нинішнього однойменного регіонального ландшафтного парку. Атрактивність їй додає присутність на території природного заповідника «Михайлівська цілина» та кількох цікавих пам'яток природи. Відповідно, рекомендована для області стратегія – це створення ядра екотуристичної діяльності на наукових засадах менеджменту та маркетингу екотуризму, з використанням прогресивних зразків. Саме зараз, коли відбувається підготовка правових

засад нового національного природного парку, необхідно розробити його Генеральну стратегію та план розвитку екотуризму на його території, що дозволить ще зі стадії планування максимально впорядкувати процес.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, плани розвитку екотуризму на природоохоронній території повинні бути інтегровані до стратегії розвитку цих територій, до планів регіонального та національного розвитку, де екотуризм має бути визначений як пріоритетний вид туризму. Передбачаючи шляхи розвитку екотуризму необхідно враховувати також і механізм контролю, основною ланкою в якому мають стати місцеві громади, як суб'єкти, найбільше зацікавлені у сталому розвитку середовища свого існування.

Процес планування розвитку екологічного туризму в Сумській області може відбуватись згідно двох основних підходів – класичного, пов'язаного з формалізованою системою стратегічного планування, та екологічного, що враховує необхідність інтеграції екотуризму до інших форм економічного та соціального розвитку, а його результатом має стати комплекс планових документів, включаючи Генеральні стратегії розвитку природоохоронних територій та плани розвитку в них екотуризму, інтегровані до національної та регіональної системи стратегічного планування природоохоронної діяльності та туризму. Нині можна говорити про формування планів розвитку екологічного туризму в Сумській області в цілому та в межах її туристично-рекреаційних областей, ядрами яких виступають вже діючі (Деснянсько-Старогутський і Гетьманський) та заплановані (Сеймський та Верхньосульський) національні природні парки. Подальші дослідження у цьому напрямі повинні торкатись моделей стратегічного управління розвитку екотуризмом в контексті раціонального природокористування.

Використані джерела:

1. Матюгина Э. Г. Институализация национальных эколого-экономических отношений как фактор устойчивости хозяйственного развития / Э. Г. Матюгина. – Томск: ТГАСУ, 2006. – 175с.
1. Diamantis Dimitrios Adele Ladkin. The Links Between Sustainable Tourism and Ecotourism: A definitional and operational perspective [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.jcu.edu.au/business/public/groups/everyone/documents/journal_article/jcudev_012705.pdf
2. Дмитрук, О.Ю. Екологічний туризм : сучасні концепції менеджменту і маркетингу: навчальний посібник / О.Ю. Дмитрук. – К. : Альтерпрес, 2004. – 192 с.
3. Conceptual definition of Sustainable tourism [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://sdt.unwto.org/en/content/about-us-5>
4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://data.iucn.org/dbtw-wpd/html/BP8-sustainabletourism/Appendix%20D.html>
5. Stankey, George H., Cole David N., Lucas Robert C., Petersen Margaret E., Frissell, Sidney S. The Limits of Acceptable Change (LAC) System for Wilderness Planning [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.fs.fed.us/cdt/carrying_capacity/lac_system_for_wilderness_planning_1985_GTR_INT_176.pdf